

A MAGYAR RIMBAUD-KÉP ALAKULÁSA A FORDÍTÓI VÁLASZTÁSOK ÉS DÖNTÉSEK FÉNYÉBEN

THE EVOLUTION OF THE HUNGARIAN IMAGE OF RIMBAUD IN THE LIGHT OF THE TRANSLATOR'S CHOICES AND DECISIONS

SZILÁGYI ILDIKÓ¹

Absztrakt: A tanulmány először vázolja a magyar Rimbaud-kép alakulását az első versfordítástól (1903) napjainkig. Az áttekintés Karátson Endre, René Étiemble, Bajomi Lázár Endre és Baróti Dezső 1960–70-es évek fordulóján megjelent munkáit veszi alapul, azokat folytatja, illetve egészíti ki. Nyelvi és formai szempontok alapján vizsgálja Rimbaud két legismertebb versének (*Voyelles*, *Le bateau ivre*) magyar fordításait. Konkrét példákon keresztül mutatja be, hogy a többértelmű művek újabb és újabb fordítása mennyiben tekinthető a fordítók részéről újraértelmezésnek. Végül felhívja a figyelmet arra, hogy a fordítások közötti különbségekben nemcsak az eltérő fordítói stratégiák figyelhetők meg, hanem a fordítói döntések ideológiai vonatkozásai is tetten érhetők.

Kulcsszavak: *Rimbaud, recepció, fordítások, fordítói döntések, újraértelmezések*

Abstract: First of all, the study outlines the development of the Hungarian image of Rimbaud from the first poem translation (1903) to the present day. The overview is based on the works of Endre Karátson, René Étiemble, Endre Bajomi Lázár and Dezső Baróti published at the turn of the 1960s and 1970s. It examines the Hungarian translations of Rimbaud's two best-known poems (*Voyelles*, *Le bateau ivre*) from linguistic and formal aspects. Through concrete examples, it shows how new translations of equivocal works can be considered as a reinterpretation. Finally, it draws attention to the fact that in the differences between the translations, not only the different translation strategies can be observed, but also the ideological aspects of the translator's decisions.

Keywords: *Rimbaud, reception, translations, translation decisions, reinterpretations*

1. Bevezetés

A magyar költészet megújulásában a XX. század elején nagy szerepet játszott Baudelaire és a francia szimbolizmus. Karátson Endre (1967: 149) szerint a XX. század

¹ SZILÁGYI ILDIKÓ
egyetemi docens
Debreceni Egyetem
Bölcsészettudományi Kar, Francia Tanszék
4032 Debrecen, Egyetem tér 1.
szilagyiildiko@arts.unideb.hu

első évtizedeiben a *Nyugat* szerzői körében „nem túlzás nyugati, vagy francia divatról beszélni”. Baudelaire-rel ellentétben azonban „Rimbaud-nak igazi kultusza nem alakult ki nálunk soha” (Bajomi Lázár 1971: 36), vagy ahogyan Karátson (1967: 159) fogalmaz: „Rimbaud-ra sokan hivatkoznak, de kevesen olvassák.” Somlyó György 1958-ban megfogalmazott véleménye, mely szerint „aki Rimbaud-ról ír, darázsfszékbe nyúl és hangyabolyba lép” (Rimbaud 1958: 9), ma is érvényesnek tűnik. A „*Magyar Rimbaud*” hatodik kiadásához írt előszavában (*Előszó – félszázad után*) Somlyó ismételtelen felteszi a kérdést: „hogyan lehet, hogy [...] a legújabb és még újabb irodalmi, főként poétikai irányzatok soknyelvű kiválóságai által állandó témává vált életmű [...] olyannyira nem érintette a magyar irodalom, ha elméleti szinten nem is, de a költészetben és költői fordításban oly gazdag változásokon átment nemzedékeit” (Rimbaud 2000a: 8).

2. A magyar Rimbaud-kép alakulása

A *Nyugat* első nemzedékének érdeklődését Arthur Rimbaud életműve csak annyiban keltette fel, amennyiben hozzájárult a francia szimbolista költészetről alkotott képük árnyalásához. Nem meglepő, hogy az első Rimbaud-vers magyarul a szimbolista-impresszionista *Voyelles* című szonett fordítása. Szini Gyula „elégge ügyetlen” (Baróti 1972: 182) magyarítását *Hangzók* címmel a *Dekadensekről* szóló cikkébe ágyazta (Szini 1903: 5–12). Rimbaud nevét egyébként már két évvel korábban említette és a *Voyelles* című verset franciául teljes terjedelmében közölte Pekár Károly (1901: 212). Az első Rimbaud-nak szentelt tanulmányt Szabó Dezső 1911-ben jelentette meg a *Nyugatban* (Szabó 1911: 124–131). Elemzésében Rimbaud-t Baudelaire, Verlaine és Mallarmé mellé helyezte és úgy vélte: „Sok eljövendő extravaganciáért ő felelős és szükséges új dolgoknak ő a forrása” (ibid. 131). Szabó tanulmánya a *Voyelles* c. „hírhedt szonettet” és a *Bateau ivre* négy versszakát is franciául idézte (ibid. 129–130).

Rimbaud első valódi sikere Magyarországon Tóth Árpád (1917: 360–363) három fordításának köszönhető: 1917-ben a *Nyugatban* jelent meg *A részeg hajó* [Le bateau ivre], *A magánhangzók szonettje* [Voyelles] és *A völgy alvója* [Le dormeur du val].

Ezeknek a nagy művészi értékű fordításoknak, ill. újrafordításoknak² valóban nagy visszhangjuk volt a korban, évtizedekre alapvetően meghatározták a magyar Rimbaud-képet (Karátson 1967: 152). Tóth Árpádot vonzotta (ahogyan Rába György fogalmaz a *Szép hűtlenek* című könyvében) „a szimbolista-dekadens líra, de a szépség érzéki varázsának költészete is” (Rába 1969: 377), ez magyarázza Rimbaud-fordításában, elsősorban a *Részeg hajó* magyarításában, a hangulati eltolódást, a „dekadens átszínezést” (ibid. 386) és a „szecessziós stilizálást” (ibid. 389).

A *Nyugat* első nemzedékének költő-műfordítói Rimbaud 1869–1871 között írt késő romantikus, parnasszista, szimbolista verseit magyarították, azokkal tudtak azonosulni, ezáltal egyoldalú, leegyszerűsített képet nyújtottak olvasóiknak.

² A *Voyelles*-nek és a *Le dormeur du val*-nak is létezett már korábbi magyar változata (*Hangzók*, Szini Gyula ford., ill. *A völgyben egy katona alszik*, Kosztolányi Dezső ford.).

Fordításaikból nem igazán derül ki, miért tekintjük Rimbaud-t (Bárdos László szavaival) „a francia líra egyik legfőbb újítójának” (Bárdos 1989: 746).

Az első kizárólag Rimbaud-nak szentelt verseskötet, mely az akkor Debrecenben gimnáziumi tanárként dolgozó Kardos László munkája (Kardos 1930), szintén megelégszik a szimbolista Rimbaud bemutatásával.

Az *Új francia költők* című antológia 1927-ben (Molnár–Tamás 1927), ill. Rónay György és Kardos László Rimbaud-kötetei³ 1944-ben már számos szöveget közölnek Rimbaud második korszakából, a kései versekből, az *Illuminations*ból és az *Une Saison en enfer*ből, és kiemelik Rimbaud költészetének „előremutató vonásait”, különösen a prózaversek „fölmerhetetlen hatását” (Rónay 1944: 195), de ezek a kiadványok megjelenésükkor szinte észrevétlenek maradtak. Gyergyai Albert még 1957-es cikkében is szóvá teszi, hogy „Rimbaud prózai költeményeit nem ismerjük eléggé magyar nyelven, holott költői forradalma ezekben tükröződik legteljesebben” (Gyergyai 1957: 1048).

Az *Illuminations* többértelmű címet Rónay 1944-ben még *Színes metszeteknek*, Kardos *Villanásoknak* fordítja, Szabó Ferenc (1966: 356) pedig *Megvilágosodásoknak*. Az 1958-as kiadás óta, Verlaine magyarázatát alapul véve,⁴ a *Színvázlatok* cím vált általánosan elfogadottá.

A kommunista hatalomátvétel után Rimbaud műveit Magyarországon nem lehetett terjeszteni. Ahogy Étiemble fogalmaz, „a zsarnokságok jól ítelték meg, Rimbaud nem igazán kompatibilis egyetlen totalitárius rendszerrel sem” (Étiemble 1969: 369).

Az 1956-os forradalom leverését követően megjelenhetett néhány egyházellenes, ill. a Kommünt éltető vers fordítása: *Szegények a templomban*, *Tartufe bűnhődése*, *Első áldozók*, *Jeanne-Marie keze*, *Párizsi csatadal*, *A párizsi orgia...* A fordítandó művek kiválasztásának műveletét, ill. az előtérbe helyezett művek válogatását egyértelműen szövegen kívüli okok, a központi ideológia szempontjai határozták meg. Az elsődleges szempont az volt, hogy Rimbaud-t kommunárnak, sőt kommunistának tüntessék fel.

Ennek az eltorzított, meghamisított Rimbaud-képnek köszönhető, hogy az első, csaknem teljes *Rimbaud összes művei* megjelenhetett Magyarországon, és már 1958-ban (míg *Apollinaire összes művei* csak 1967-ben). *A részeg hajó* címet viselő kötet⁵ szerkesztője, Somlyó György (1920–2006) az adott politikai helyzetben kénytelen volt Rimbaud forradalmi szimpátiáját hangsúlyozni. A *Kísérlet Rimbaud-ról* című előszóban Rimbaud-t az érinthetetlen Petőfi védelme, patronálása alá helyezte: „Rimbaud a francia irodalom Petőfije”. „Ifjúság csillaga, forradalom fáklója mind

³ Rónay 48, Kardos 57 verset fordít le (Kardos korábbi kiadványában csak 13 vers szerepelt). Mindkét kötet részletes életrajzot közöl és bemutatják a költői életművet is.

⁴ „Verlaine egyik levelében azt állította, hogy barátja a szó *angol* használatára, *angol* jelentésére gondolt: vagyis színes iniciálét, színnyomatot értett rajta” (Rimbaud 1989: 387).

⁵ A kötet a francia Pléiade-kiadást (1946, 1954) veszi alapul, de el is tér tőle néhány ponton. Hiányzik a levelezés (a két *Látnok levelet* nem számítva), és számos szöveg, pl. az *Album Zutique*-ből. A jelzőt a magyar fordítás elhagyja.

a kettő” (Rimbaud 1958: 5). Bajomi Lázár Endre (1971: 37) is „a realista, a materialista, az ateista” Rimbaud-ról ír az először 1961-ben megjelent rövid ismertetőjében.

Somlyó szerkesztőként mindig az általa legjobbnak tartott fordítást választotta, a válogatás során „a lehető legteljesebb formai és tartalmi hűség igényét tartott[a] szem előtt” (Rimbaud 1958: 311). A „magyar műfordítás immár íratlan törvénné lett elve” (ibid.) ellen vétő Tóth Árpád-fordítások (*Magánhangzók szonettje, A részeg hajó*⁶) „klasszikus szépség[ük]” (ibid.) és a fordító tekintélye miatt kerültek a kötetbe.⁷ A korábban megjelent Kardos- és Rónay-átültetéseket helyenként maguk a fordítók javították, „csiszolták” (ibid.) az új kiadás számára.

Az 1958-as első kiadás változatlan utánnyomásban jelent meg 1965-ben, 1974-ben és 2000-ben *Arthur Rimbaud összes költői művei* címen (Rimbaud 1965, 1974, 2000a). A *Rimbaud versei* (Rimbaud 1981, 2000b) című köteteket szintén Somlyó György szerkesztette, de nem tartalmazzák a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket.

Az egyetlen könyv, mely újat hozott az 1958-as Somlyó-féle Rimbaud-hoz képest a *Napfény és hús* című kiadvány (1989), mely Rimbaud minden verses és prózai művét tartalmazta, sőt válogatást nyújtott a levelezéséből is. A szerkesztő Bárdos László (1955–2016) „a bonyolultabb, többjelentésű, többretegű verseket” több fordításban közölte (Rimbaud 1989: 382). A *Magánhangzók hat, A részeg hajó négy, A völgy alvója* három változatban szerepelt a kötetben. Így Tóth Árpád 1917-es átültetéseit az olvasó összehasonlíthatja más fordítók megoldásaival.⁸ Ez a kiadás sem tartalmazta a létező összes fordítást, de „igyekez[ett] új fordítókat, következésképp új értelmezéseket, új stílusformákat is megnyerni Rimbaud-nak” (Rimbaud 1989: 382).

Felmerül a kérdés, hogy milyen képet alkothat Rimbaud-ról az a magyar olvasó, aki csak a fordításokból ismeri a költő műveit. Az 1989-es, eddigi legteljesebb Rimbaud-kötet huszonnyolc fordító munkáját tartalmazza, azaz huszonnyolc különböző interpretációval van dolgunk. „Ez nem kisebb következménnyel jár, mint hogy a ’magyar Rimbaud’ nyelvi-poétikai szempontból diszperzív, azaz szétszórt karakterű” (Szigeti 1996: 23).

A magyar Rimbaud-kép alakulásával kapcsolatban megjegyezzük, hogy az utóbbi években mintha előtérbe kerülne a „katolikus”, „megtért” költő képe. Példaként említhetjük a jezsuita Szabó Ferenc (2011) és a piarista Bozók Ferenc írásait, vagy Pardi Anna 2020-ban megjelent kis könyvét Rimbaud életéről. Bozók Ferenc egyik tanulmányában ezt olvashatjuk: „Ne feledjük, élete végén Rimbaud [...] is megtért, ezt Rimbaud leánytestvérétől és sógorától tudjuk” (Bozók 2010: 1268).

⁶ *A völgyben egy katona alszik* című verset Kosztolányi Dezső fordításában közli (Rimbaud 1958: 83). Az eredeti cím (*Le dormeur du val*) jelentése: „A völgy alvója”, a „katona” szó címbe emelése nem tűnik jó megoldásnak.

⁷ *A részeg hajó* esetében Somlyó jegyzetben jelzi Tóth Árpád fordításának „értelmezési hibá”-ját (21. versszak), melyre a későbbiekben visszatérünk (ibid. 311, 323).

⁸ Az *egy évad a pokolban* újrafordítása Határ Győző munkája. (Egy harmadik változat 1996-ban jelent meg Nagy Andrea fordításában.)

A *Kattints és imádkozz* katolikus honlap (kattima.hu) istenes versként, napi imaként közli Rimbaud *A magánhangzók szonettjét*⁹ és a *Hajnal* című prózaverset.

3. A magánhangzók szonettje

A magánhangzók szonettje (*A részeg hajó* mellett) Magyarországon Rimbaud legismertebb verse: Tóth Árpád „klasszicizáló” fordításában olvassák a gimnazisták a 11. osztályban a francia szimbolista líra illusztrálásaként (Mohácsy 2018: 146).

A *Napfény és hús* című kötet (Rimbaud 1989: 83–87) a vers hat magyar változatát (Juhász Gyula, Tóth Árpád, Kardos László, Rónay György, Képes Géza, Tandori Dezső fordításait) kronológiai sorrendben adja meg. Szini Gyula 1903-as átültetése a *Magyar Génius*ban, Franyó Zoltán (1974) magyarítása a *Válogatott műfordítások* című kötetben, Kántás Balázsé (2006a) a *Héttorony* irodalmi magazin internetes portálján jelent meg.

Összevetve ennek a „nem olyan jelentős szonett”-nek a fordításait – Somlyó szavait idézzük (Rimbaud 1958: 324), de ez a francia kritikusok általános véleménye is –, azt látjuk, hogy a francia szonett formai jegyeit (sor-, strófa- és rímszerkezet) a fordítók igyekeztek tiszteletben tartani¹⁰ (a szonett megnevezést egyedülként Tóth Árpád a címbe is beemelte), de gyakran kompromisszumra kényszerültek, és vagy a hangzásból, a vers zeneiségéből, vagy a szemantikai pontosságból engedtek. Mivel Rimbaud szonettje „a fogalmaktól különvált kifejezési formák verse”, ezért – legalábbis Rába György (1969: 391) szerint – „szöveghűségét vizsgálni fából vaskarika”.

Csak egy példa: Lator László (2000: 233–251) említi elemzésében, hogy a „rois blancs” (= fehér királyok) jelzős szerkezetből Tóth Árpádnál „királyi hermelin” lesz, míg Rónay Györgynél „fehér küllők” („rais blancs”) szerepelnek. Miután bebizonyosodott, hogy a „rais blancs” olvasat mégsem hiteles, Képes Géza és Tandori Dezső visszatértek a „hó-király” változathoz, ennek ellenére a Rónay-szöveg is működik. „A *Magánhangzók*-ba ez is, az is beleillik, ez is mutatja, milyen sokféle sugallata lehet Rimbaud képeinek” (Lator 2000: 248).

A szonett első alexandrinusa (*A noir, E blanc, I rouge, U vert, O bleu: voyelles*) mindössze öt, nagybetűvel, ékezet nélkül írott magánhangzóból és a hozzájuk társított öt színből, valamint kettőspont után egy többes számú főnévből áll (névelő nélkül). Ennek az egyszerű sornak a magyar változatai jelentősen eltérnek egymástól, többségükre jellemző a túlesztétizálás.

Á éjszín, É hó, I piros, Ü zöld, O kék. (*Hangzók*, Szini Gyula ford.)

A: barna, E: fehér, I: bíbor, Ű: zöld, Ó: kék, (*Hangzók*, Juhász Gyula ford.)

⁹ <https://kattima.hu/hu/app/pray/istenes-versek-arthur-rimbaud-a-maganhangzok-sonett-je-47450>

¹⁰ Kántás Balázs „rímein” nem igazán érződik az eredeti rímképlet (abba baab ccd eed) visszaadására való törekvés.

Szurok Á! hó É! rőt I! zöld Ü! kék O! – csak egyszer (A *magánhangzók szonettje*, Tóth Árpád ford.)

Gyász A, fehér E, rőt I, zöld Ü, kék O! – hangok, (Magánhangzók, Kardos László ford.)

Éj Á, hab É, rőt I, zöld Ü, kék Ó zenéje, (Magánhangzók, Rónay György ford.)

A éjszín, E fehér, I rőt, U zöld, O kék – én (Magánhangzók, Franyó Zoltán ford.)

Fekete A, fehér E, piros I, zöld U, kék O, (Magánhangzók, Képes Géza ford.)

Alj A, telj E, friss I, tűnt Ü, holt O, ti, hangzók! (Magánhangzók, Tandori Dezső ford.)

Fekete á, fehér e, vörös i, zöld ú, kék ó (A *magánhangzók*, Kántás Balázs ford.)

Szini Gyula és Franyó Zoltán megőrzik a francia jelzős szerkezet magyarul idegenül hangzó sorrendjét, Juhász Gyula kettősponttal kapcsolja össze a magánhangzókat a színekkel.

A magyar fordításokban a magánhangzók rövidek vagy hosszúak: „A” (Juhász, Kardos, Franyó, Képes, Tandori), vagy „Á” (Szini, Tóth, Rónay), „E” (Juhász, Kardos, Franyó, Képes, Tandori), vagy „É” (Szini, Tóth, Rónay), az „I”-nél nincs eltérés, „O” vagy „Ó” (Juhász, Rónay). Ami kiejtve „ü” hang, többnyire rövid „Ü” (Szini, Tóth, Kardos, Rónay, Tandori), Juhász Gyulánál hosszú „Ű” lesz belőle. Képes Géza, Franyó Zoltán és Kántás Balázs a többieként eltérően az írásképet követik: „U”, ami nem szerencsés megoldás, hiszen az *érzések összezavarása* Rimbaud-nál a hallott hangok és a látott színek összekeveredését jelenti. Az elődöktől minden áron való különbözés vágyát érezzük Kántás Balázs kisbetűs magánhangzóiban, ill. a cím határozott névelőjében.

Érdekesebb a színek fordítása: csak Képes Géza marad az eredeti jelzőknél: *fekete, fehér, piros, zöld és kék*. Juhász Gyulánál a feketéből *barna*, a pirosból *bíbor* lesz. Juhász kísérletet tesz arra, hogy a hangokhoz igazítsa a hozzájuk rendelt szavak szóalakját is. Így lesznek a „legyek”-ből „darazsak”: „A: roppant darazsak kámzsája” (Rimbaud 1989: 83). Gyakori a melléknév főnévvel való helyettesítése: a fekete helyett így állhat *szurok, gyász, éj, alj*, a fehér helyett pedig *hó, hab*, vagy *telj* (bőség, sokaság jelentésben). Tandori játékos megoldása rugaszkodik el a legjobban az eredetitől: az egyszótagú *alj, telj, friss, tűnt, holt* szavak magánhangzójukkal idézik a hangokat.

4. A részeg hajó

A másik legismertebb, leghíresebb Rimbaud-vers Magyarországon a *Részeg hajó*, melynek tíz fordítását vetettük össze.

Tóth Árpád: *A részeg hajó* (1917)

Kardos László: *Részeg hajó* (1930, 1944, 1989)

Pál Endre: *A részeg hajó* (1941)

Rónay György: *Részeg hajó* (1944)

Franyó Zoltán: *A részeg hajó* (1959)

Timár György: *Részeg hajó* (1974)

Tornai József: *A részeg hajó* (1991)

Lackfi János: *A részeg hajó* (2000)

Kántás Balázs: *A részeg hajó* (2006)

Dunajcsik Mátyás: *A részeg hajó* (2007)

Az 1989-es Rimbaud-kötet (Rimbaud 1989: 105–120) a vers négy magyar változatát közli (Tóth Árpád, Kardos László, Rónay György, Timár György). Franyó Zoltán (1959: 116) magyarítása az *Évezredek húrjain* gyűjtemény második kötetében, Tornai József (1991: 15–16) a *Hitel* folyóiratban, Lackfi János (2000: 54–57) a *Kaligramban*, Dunajcsik Mátyás (2007: 97–100) a *Repülési kézikönyvben* jelent meg. Pál Endre 1941 nyarán a *Népszavában* publikált rövidített adaptációját (Pál 1941: 5), ill. Kántás Balázs (2006b) meglehetősen szabad átdolgozását az érdekesség kedvéért említjük.

Rába György *Szép hűtlenek* című könyvében Tóth Árpád *Részeg hajó*-fordítását részletesen elemzi, összehasonlítja Rónay György és Kardos László megoldásaival (Rába 1969: 385–391). Vilmos Eszter (2012: 398–405) a nyugatos műfordítói hagyományt, ill. az attól való eltávolodást bemutató nagyszerű tanulmányában szintén a *Részeg hajó* különböző fordításaiból veszi a példáit.

Érdemes röviden felidézni, mivel magyarázzák az újabb fordítók (Timár György, Tornai József, Lackfi János és Dunajcsik Mátyás), hogy „alávetették magukat a nagy próbának” (Timár kifejezésével, 2001: 105).

Dunajcsik Mátyás (1983) *Repülési kézikönyv* (2007: 97–100) című, verseket és prózákat tartalmazó kötetének középpontjába helyezi *A Részeg hajó* fordítását. Ahogyan egy interjúban fogalmaz (Szepesi 2008): „úgy éreztem, hogy a magyar szöveg olyan, mintha a *Szigeti veszedelem* nyelvén írták volna: hihetetlenül bonyolult, alig érthető. Aztán megnéztem a francia eredetit, és kiderült, hogy *annyira* azért nem bonyolult a szöveg. Tehát egy olyan változatot akartam csinálni, ami világosabb, tisztább a kortárs olvasó számára.”

Hasonlóan érvel Lackfi János is *A kapatos ladik* című tanulmányában (2000: 51–53): „a szókincs tekintetében óvatosan közelítettem mai nyelvállapotainkhoz, a túl körmönfont szerkezeteket próbáltam a mai versrenddel közelebbi rokonságba hozni.”

Timár György az „egyszerre fölséges és alpári rimbaud-i alaphang” visszaadására és nagyobb filológiai pontosságra törekszik (Timár 1974: 1574).

Tornai József újrafordítását az motiválta (*A részeg fordító* című írásából idézünk, 1991: 14), hogy megmutassa „a szóhasználatában is lázadó Rimbaud[-t], aki egyáltalán nem szégyelli, nem tartja költőietlennek a dolgok néven nevezését”. A minden kötöttséget elvető, minden ellen lázadó Rimbaud a nyugatos hagyományt követő magyar fordításokban ugyanis sokszor „megszelídül”: költői nyelve lágyabbá,

helyenként vulgáris szókincse finomabbá válik, szintaktikai újításai (elliptikus és ismétlődő szerkezetek) kevésbé hangsúlyosak.

Egyetérthetünk Rába György (1969: 386) véleményével: Rimbaud *Részeg hajója*, „ez a káromkodás húrjára szerelt önistenítés, a nyers szókincs, a köznapian érzéketlen, szinte füstölgő képek nem tűrik a dekadens 'cheville'-ek lágyítását”. Rába elsősorban Tóth Árpád betoldott jelzőit, túldíszített szószerkezeteit érzi „a tónushoz hűtlennek” (ibid.), de idesorolhatjuk az alliterációk túl gyakori használatát is.

Ismeretes, hogy Rimbaud nem riad vissza az ürülékkel és a szexualitással kapcsolatos szókincs használatától. Ezeket a részeket a magyar fordítások általában kevésbé vulgáris szinonimákkal adják vissza. Például a *dégueuler* (= okádni) igéből a magyar fordításban: „utálni” lesz (*Kis szerelmeim*), vagy az *excréments* (= ürülék) főnévből „szemét” (*Esti imádság*), ill. „hab” (*Stupra XLVI*). Az „alfele” (*Guggolások és Stupra XLVII*), „faruk” (*A meghökkentek*), „tomporuk” (*Stupra XLVII*), vagy „háj-popsi” (*Ami Ninát visszatartja*) megoldások sem adják vissza az eredeti trágár szóhasználatot.

Tornai József *Részeg hajó* fordításában ellenben arra is van példa, hogy az eredetinel nyersebb, durvább kifejezést használ a fordító: „s nem néztem: vaksi lámpás vet-é utamra fényt”. Ez a Tóth Árpád-i sor Tornai Józsefnél így hangzik: „tíz éjen, s köptem a pislá lámpákra is” (1991: 15). A „köptem” igealak éles kontrasztot alkot a régies „pislá” jelzővel (pislákoló, gyenge fényű).

Az eredetiben „sans regretter” (= nem bánni, nem sajnálni) szerepel, ugyanaz a „regretter” ige,¹¹ amelynek félrefordítását már oly sokan felrötták Tóth Árpádnak a „Je regrette l'Europe aux anciens parapets!” sorban. Az alábbiakban ennek a sornak a magyar megfelelőit¹² adjuk meg, kiemelve a vitatott igét (Kardos László esetében két változat is szerepel).

s kit újra s újra vár a kék és merev távol: / **megvetlek** Európa! únt gátú, ócska föld!
(Tóth Árpád ford.)

én örök bujdosó a kék ég horizontján, / **sajnálom** (1944) csak **szánom** (1930, 1989)
Európa kivénhedt földjeit. (Kardos László ford.)

örökös vándor a nemmozgó kék mezőben: / az ódon várfa Európat – **szánom** én.
(Rónay György ford.)

Kék messzeség örök szövője én, - hogy **unlak** / Vén gátak közt bezárt Európa, rab
határ! (Franyó Zoltán ford.)

Én, kék rögzületek örök szövőgetője, / **Szánlak** Európa, és avított korlátaid. (Timár György ford.)

Csavarogtam, körül nem rezzent az arany-kék: / Európa, **szánom** én avított pártázatot!
(Lackfi János ford.)

¹¹ „Regretter” ige jelentése: sajnálni, megbánni, fájlalni, visszasírni. „Le parapet” főnév jelentése: mellvéd, korlát.

¹² Pál Endre (1941: 5) változatából ez a versszak hiányzik.

örök vándora a kék mozdulatlanságnak, / **sajnálak** Európa, vén gátak földje, te!
(Tornai József ford.)

Legyőz a kék némaság örök haragja / S úgy **visszavágyom** a vén Európát (Kántás Balázs ford.)

Bár a mozdulatlan kékség száműzöttje lettem, / **Vágyom** Európa régi rakpartjait!
(Dunajcsik Mátyás ford.)

Ezt a Tóth Árpád-i félrefordítást, az eredetivel ellentétes értelmezést egyrészt a több éve tartó háborús pusztítás kontextusában (1917), másrészt nemcsak a francia, de a magyar költő életművében is fontos szerepet játszó hajó-motívum fényében kellene vizsgálni. Tóth Árpád itt ítéletet mond a vesztébe rohanó nyugati civilizáció felett. Ez természetesen „individualizált” tolmácsolás, személyes interpretáció, éppen ezért nem helyettesítheti az eredetit. Nem lehet véletlen az sem, hogy Franyó Zoltán az 1950-es évek Romániájában „rab határ”-nak érzi a „bezárt Európát”. A leggyakoribb megoldás, a „szánom, szánlak” nem foglal egyértelműen állást, szándékosan kétértelmű. A két legfiatalabb fordító viszont „vágyja”, „visszavágyja” Európát.

5. Összefoglalás

Összegzőképpen kijelenthetjük, hogy nagy szükség van Rimbaud műveinek újrafordítására. A költőről kialakult kép árnyalását a fordítói döntések és választások eredményeként születő új értelmezések, új olvasatok segíthetik elő. Az is előfordulhat, hogy egy-egy újabb fordítás egy korábbi tolmácsolás helyére lép(het), mint például Lanczkor Gábor (1981) 2023-ban megjelent *Kastélyok, évszakok* (Ô saisons, ô châteaux) című fordítása, mely mind formai, mind tartalmi szempontból felülmúlja Kardos László változatát (Magyar 2023).

Magyarországon a „szimbolista”, ill. a „forradalmár” Rimbaud mellett az „újító” Rimbaud jóval kevesebb figyelmet kapott. A francia kritika ellenben az *Egy évadot* és a *Színvázlatokat* tekinti Rimbaud legfontosabb, legnagyobb hatású műveinek. Fontos lenne ezeket a szövegeket is közelebb hozni a magyar olvasókhoz, hiszen aki csak a *Magánhangzók szonettjét* és a *Részeg hajót* ismeri, az nem értheti, miért tartják Rimbaud-t „az egyetemes irodalomtörténet egyik legnagyobb rejtélyének és csodájának” (Bárdos 1989: 744).

Irodalom

Versfordítások

Dunajcsik Mátyás 2007. *Repülési kézikönyv*. Budapest: L'Harmattan Kiadó.

Franyó Zoltán 1959. *Évezredek húrjain* 2. Marosvásárhely: Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó.

Franyó Zoltán 1974. *Válogatott műfordítások*. Budapest: Magvető.

- Kántás Balázs 2006a. Arthur Rimbaud: A magánhangzók. *Héttorony irodalmi magazin*. <https://www.7torony.hu/2006/08/kantas-balazs/arthur-rimbaud-a-maganhangzok/> (Letöltve: 2024. 04. 04.).
- Kántás Balázs 2006b. A részeg hajó. *Héttorony*. <https://www.7torony.hu/2006/08/kantas-balazs/arthur-rimbaud-a-reszeg-hajo/> (Letöltve: 2024. 04. 04.).
- Kardos László 1930. *Rimbaud. Versek*. Debrecen: Ady Társaság.
- Kardos Kászló 1944. *Rimbaud – Költemények*. Debrecen: Grünmann.
- Lackfi János 2000. A részeg hajó. *Kalligram* 2000/11, 54–57.
- Lanczkor Gábor 2023. Kastélyok, évszakok. 1749. <https://1749.hu/szepirodalom/vers/arthur-rimbaud-kastelyok-evszakok.html> (Letöltve: 2024. 04. 04.).
- Molnár József – Tamás Aladár (szerk. és ford.) 1927. *Új francia költők*. Budapest: Új Föld.
- Pál Endre 1941. A részeg hajó. *Népszava* 69/148, 5.
- Rimbaud, Arthur 1958. *A részeg hajó* (szerk. Somlyó György). Budapest: Európa.
- Rimbaud, Arthur 1965, 1974. *Arthur Rimbaud összes költői művei*. Budapest: Európa.
- Rimbaud, Arthur 1981. *Rimbaud versei*. Lyra Mundi. Budapest: Európa.
- Rimbaud, Arthur 1989. *Nappény és hús* (szerk. Bárdos László). Budapest: Kozmosz Könyvek.
- Rimbaud, Arthur 1996. Egy évad a pokolban (ford. Nagy Andrea). *Új Holnap* 41/5, 26–45.
- Rimbaud, Arthur 2000a. *A részeg hajó. Arthur Rimbaud összes költői művei* (szerk. Somlyó György). Budapest: Magyar Könyvklub.
- Rimbaud, Arthur 2000b. *Rimbaud versei*. Budapest: Sziget Könyvkiadó.
- Rónay György 1944. *Arthur Rimbaud – Versek*. Budapest: Révai.
- Szini Gyula 1903. A dekadensek. *Magyar Génius* 12/1, 5–12.
- Tornai József 1991. A részeg hajó. *Hitel* n° 18, 15–16.
- Tóth Árpád 1917. Arthur Rimbaud három verse. *Nyugat* 1917/4, 360–363.
- Tanulmányok*
- Bajomi Lázár Endre 1971. Rimbaud – nálunk. In: *Párizs varázsa*. Budapest: Szépirodalmi Kiadó. 35–37.
- Baróti Dezső 1972. Rimbaud és a magyar költészet. In: Baróti Dezső – Illés László (szerk.): *A Petőfi Irodalmi Múzeum Évkönyve*. 1971–72/9, 181–195.

- Bárdos László 1989. Rimbaud. In: *Világirodalmi Lexikon*, 11. kötet. Budapest: Akadémiai Kiadó. 744–747.
- Bozók Ferenc 2010. Széljegyzet Paul Verlaine vallásos verseihez. *Nagyvilág* 2010/12, 1265–1269.
- Etiemble, René 1969. Le Mythe de Rimbaud en Hongrie. *Comparative Literature Studies* 6/4, 361–379.
- Gyergyai Albert 1957. Rimbaud és Apollinaire. *Nagyvilág* 1957/10, 1048.
- Karátson, André 1967. Rimbaud en Hongrie. *Études finno-ougriennes* IV. Paris: Klincksieck, 148–175.
- Lackfi János 2000. A kapatos ladik. *Kalligram* 2000/11, 51–53.
- Lator László 2000. Rimbaud két verse. In: *Kakasfej vagy filozófia?* Budapest: Európa. 233–251.
- Magyar Miklós 2023. Egy Rimbaud-vers új fordításának margójára. *Tiszatájonline*. <https://tiszatajonline.hu/irodalom/egy-rimbaud-vers-uj-forditasanak-margojara/> (Letöltve: 2024. 04. 04.).
- Mohácsy Károly 2018. *Színes irodalom II*. Budapest: Krónika Nova Kiadó. 144–146.
- Pardi Anna 2020. *Arthur Rimbaud – A század gyermeke*. Budapest: Kairosz Kiadó.
- Pekár Károly 1901. Színes hallás és színes egyéniség. *Athenaeum* 1901/2, 211–222.
- Rába György 1969. *A szép hűtlenek (Babits, Kosztolányi, Tóth Árpád versfordításai)*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Szabó Dezső 1911. Jean-Arthur Rimbaud. *Nyugat* 1911/14, 124–131.
- Szabó Ferenc 1966. Rimbaud olvasása közben. *Katolikus Szemle* 18, 355–361.
- Szabó Ferenc 2011. *Új távlatok*. Budapest: Éghajlat Kiadó.
- Szigeti Csaba 1996. Lecture. *Új Holnap* 41/5, 19–25.
- Timár György 1974. A *Részeg hajó* új fordítása elé. *Nagyvilág* 1974/10, 1574.
- Tornai József 1991. A részeg fordító. *Hitel* 18, 13–14.
- Szepesi Dóra 2008. *Dunajcsik Mátyást kérdeztük – a proustonauta repüléseiről*. <http://www.barkaonline.hu/megkerdeztuek/434-megkeztunajcsik-m> (Letöltve: 2024. 04. 04.).
- Vilmos Eszter 2012. „Ízes nap-cafat, nyálas, nyúlós azúr”. A lírafordítás modern hagyományai magyar *Részeg hajó*-fordítások tükrében. In: Erőss Zsolt (szerk.): *X. Országos Interdiszciplináris Grastyán konferencia előadásai*. Pécs: PTE. 398–405.